

REPERE TEORETICE PRIVIND ESEU DESPRE DAR
Theoretical References about *An Essay on the Gift*

Valerica CELMARE*

Abstract

This article gives an overview of Marcel Mauss's vision, the author of the remarkable work, The Gift. After a brief biography of the renowned ethnologist, there are exposed the relations that characterize the gift as Mauss's view reflects them. The analysis addresses issues such as: the essential characteristics of the gift, paradoxes which it involved, archaic forms which show the tribal populations examined by the author.

Keywords: gift, potlatch, Kula, alms, sacrifice

Note biografice despre autor

Născut pe 10 mai 1872 la Epinal, în Franța, Marcel Mauss este autorul unor importante lucrări în domeniul științelor sociale, fiind considerat părintele etnologiei moderne. Antropologi de renume, cum ar fi Claude Lévi – Strauss, Marcel Griaule, Louis Dumont sau Jacques Soustelle, se numără printre discipolii săi în acest domeniu (M. Lallement, 1997, p. 193).

Mauss se remarcă prin erudiția sa, având o pregătire extrem de complexă: studiază la Universitatea din Bordeaux sociologia, filosofia, psihologia și dreptul, după care își continuă studiile universitare la Școala de Înalte Studii din Paris și la Universitatea Sorbona, unde studiază filologia comparată (sanscrita și ebraica), istoria religiilor și antropologia, specializându-se în indologie. După finalizarea studiilor pariziene, Mauss își continuă pregătirea în Olanda și în Anglia. În

* Asist. univ. drd., Universitatea *Dunărea de Jos*, Galați

1895, la vârsta de numai 23 de ani, devine doctor în filosofie (<http://agso.uni-graz.at>, 10.01.2012).

Între anii 1900–1902, predă filosofie budistă și hindusă la Universitatea din Paris, iar din 1901, activează ca profesor la *Catedra de istorie a religiilor popoarelor non – civilizate*¹ din cadrul Școlii de Înalte Studii din Paris (<http://agso.uni-graz.at>, 10.01.2012). Datorită tendințelor anti-semite ale unor colegi, Mauss renunță să mai activeze aici, demisionând în anul 1939. Din 1924 Mauss predă și la *Institutul Francez de Sociologie*, recent înființat. În 1925, împreună cu Levy-Bruhl și Paul Rivet, Mauss inaugurează, la Paris, *Institutul de Etnologie*, din al cărui comitet director face parte, iar în perioada 1931–1942, predă sociologia la *College de France* din Paris (M. Lallement, 1997, p. 182). Se stinge din viață la 10 februarie 1950.

Este cunoscută impresionanta lui contribuție la *Année Sociologique* unde, împreună cu Henri Hubert, este responsabil de secțiunea de istorie a religiilor a publicației, iar după moartea lui Emile Durkheim, devine editor al acestui periodic.

Dintre lucrările lui, majoritatea publicate la *Année Sociologique*, amintim: *Essai sur la nature et la fonction du sacrifice*² (1898, în colaborare cu Henri Hubert), *La sociologie: objet et méthode*³ (1901, în colaborare cu Paul Fauconnet), *De quelques formes primitives de classification*⁴ (1902, împreună cu Durkheim), *Esquisse d'une théorie générale de la magie*⁵ (1902, în colaborare cu Henri Hubert), *Essai sur le don*⁶ (1924), *Les techniques du corps*⁷ (1934), *Sociologie et anthropologie*⁸ (1950).

Opera capitală a lui Marcel Mauss rămâne *Essai sur le don*, în care autorul analizează relațiile de schimb practicate în societățile arhaice din Polinezia, Melanezia și America de Nord–Vest, demonstrând că acestea nu sunt simple acte economice, ci fapte sociale mult mai complexe (M. Lallement, 1997, p. 195).

¹ Mauss respinge expresia de *popoare non – civilizate*, afirmând că există doar popoare cu civilizații diferite (v. Nicu, Gavriluță, 1998, pp. 112 – 113) și înlocuiește sintagma de *societăți primitive* cu cea de *societăți arhaice* (v. Marcel, Mauss, 1993, p. 37).

² Eseu despre natura și funcția sacrificiului.

³ Sociologia: scop și metodă.

⁴ Unele forme primitive de clasificare.

⁵ Schișa unei teorii generale a magiei.

⁶ Eseu despre dar.

⁷ Tehnici ale corpului.

⁸ Sociologie și antropologie.

Analele Universității *Dunărea de Jos* din Galați, fasc. XX, Sociologie, nr. 6, 2011, pp. 141–150.

Darul – fapt social total

Cu privire la semnificația conceptului de *dar*, au fost elaborate diverse definiții ce încearcă să surprindă caracteristicile principale ale acestui concept. Analizând explicațiile asupra noțiunii de *dar*, remarcăm două accepții ale termenului : aceea de *act*, sau de *proces*, și cea de *obiect*. Iată trei definiții semnificative pentru cele două înțelesuri:

„Un dar este un act voluntar, individual sau colectiv, care poate sau nu să fi fost solicitat de cel, sau cei care îl primesc” (M. Godelier, „L' enigme du don. I. Les legs de Mauss”, în *Social Anthropology*, vol. 3, part. 1, 1995, p. 120, *apud* N. Gavriluță, 1998, p. 116).

„Un proces prin care ofertantul (actor individual sau colectiv) dă primitorului un lucru care îi aparține, fără ca între cei doi să existe un contract de orice formă” (B. Voicu, 1997, p. 3).

„Un obiect material cu valoare utilitară (de consum) sau numai simbolică, oferit sau primit ca mijlocire a unei relații sociale de prietenie, de vecinătate, de cooperare, de prestigiu, de ierarhie sau chiar de rivalitate” (C. Zamfir și L. Vlăsceanu [coord.], 1993, p. 15).

În studiul său, Marcel Mauss consideră *darul* ca un *fapt social total*, ca parte integrantă a unui sistem de prestații *totale*, deoarece implică „simultan toate tipurile de legi: religioase, juridice, moral - politice și familiale în același timp; economice [...], fără a mai lua în calcul fenomenele estetice” (M. Mauss, 1993, p. 37). Aceste prestații nu pot fi interpretate doar prin prisma economicului, pentru că ele nu reprezintă un simplu schimb de bunuri. Prestațiile și contraprestațiile se prezintă sub formă de daruri sau cadouri. Darurile, la rândul lor, nu sunt numai bunuri și averi. Ele sunt în primul rând „formule de politețe, ospetii, ritualuri, servicii militare, femei, copii, dansuri, sărbători, târguri în care piața nu constituie decât un moment” (M. Mauss, 1993, p. 41).

Persoanele implicate într-un astfel de sistem de prestații nu sunt simpli indivizi ci colectivități, „sunt persoane morale: clanuri, triburi, familii, care se înfruntă și se opun fie în grupuri (...), fie prin intermediul șefilor, fie prin ambele posibilități deodată” (M. Mauss, 1993, p. 41).

Cea mai relevantă formă prin care se manifestă *darul* ca fapt social total este *potlach*-ul, o manifestare specifică populațiilor tribale analizate. Termenul prin care e desemnat acest obicei, *potlach*, e de origine nord-americană și are o semnificație plurisemantică, el însemnând *a hrăni*, *a mânca*, dar și *a oferi*, *a dăru*i (N. Gavriluță, 1998, p. 121).

Potlach-ul este o festivitate la care iau parte clanuri, triburi, frații care, de regulă, sunt în relații de colaborare și ale căror instituții sociale sunt, de obicei, complementare. Sărbătoarea implică fast, grandoare și cheltuială pe măsura rangului. Se oferă daruri costisitoare, se schimbă bunuri, servicii, se oferă ospete, se contractează căsătorii sau chiar se distrug bogății importante.

Un *potlach* are loc în diverse ocazii, cum ar fi riturile de trecere (naștere, pubertate, circumcizie, căsătorie), cu ocazia săvârșirii unor ritualuri funerare, a unor activități comerciale sau chiar în ocazii de stabilire a ierarhiei sociale (M. Mauss, 1993, p. 46). În alte situații, *potlach*-ul însuși devenea ocazie de sărbătoare.

Scopul unui *potlach* este acela „de a strânge rețeaua de relații, întărind legăturile de reciprocitate” (J. Le Goff, 1993, p. 20), darurile având menirea să creeze între cele două persoane „un sentiment de prietenie”. Cu toate că scopul *potlach*-ului urmărește relațiile de prietenie și cooperare, se remarcă *principiul de rivalitate* ce domină această practică. Din acest motiv, *potlach*-ul se desfășoară ca o confruntare festivă ce constă în oferirea ostentativă de daruri sau chiar distrugerea unor bunuri în scopul eclipsării șefului rival, care este în același timp și asociat (M. Mauss, 1993, p. 43).

Scopul celui care dăruiește este oferirea unui dar care să nu poată fi returnat, astfel încât să-l îndatoreze, să-l umilească pe cel ce-l primește. Această confruntare va fi câștigată de „cel mai bogat și, de asemenea, cel mai nehibzuit cheltuitor” (M. Mauss, 1993, p. 99).

Caracterul comunitar al *potlach*-ului

Prin *potlach* sunt puse în joc prestigiul și puterea. În cadrul acestei manifestări se stabilesc ierarhii și privilegii importante. Din acest motiv, „consumul și distrugerea sunt acolo, fără limite. În anumite *potlach*-uri, trebuie cheltuit tot ce posezi, fără să păstrezi nimic [...]. Statutul politic al indivizilor din confrerii și din clanuri sau orice alt rang se obține prin „războiul proprietății”, prin război, prin noroc, prin moștenire, prin alianță sau căsătorie. Dar totul este conceput ca și cum ar fi o „luptă pentru bogăție” (M. Mauss, 1993, p. 100). Căsătoria copiilor, locul în confrerii nu se obține decât cu ajutorul *potlach*-ului, a darului primit sau oferit în schimb. La *potlach* se pierde ca la război sau ca la jocurile de noroc, ca la curse sau ca în luptă. În anumite cazuri, nici măcar nu este vorba să dai sau să primești, ci să distrugi pentru a crea impresia că nu dorești să primești nimic în schimb. Sunt arse cutii întregi de olachen sau de balenă, sunt

incendiate casele și mii de păduri sunt distruse; obiectele din cupru, din cele mai scumpe, sunt aruncate în apă pentru a zdrobi, pentru a „reduce la tăcere” rivalul (M. Mauss, 1993, pp. 99 - 102).

Acțiunea potlach-ului se răsfrânge asupra întregului grup. De privilegiile și prestigiul șefului beneficiază toată comunitatea: „întregul clan contractează pentru toți, pentru tot ce au și tot ce fac, prin intermediul șefului. [...] Astfel, nu progresează doar individul însuși pe scara socială, ci și familia sa” (M. Mauss, 1993, p. 102).

În articolul *Ethnology of the Kwakiutl* al lui Franz Boas este descris modul în care clanul îi aduce șefului contribuția pentru *potlach*. Iată cuvintele ce le adresează șeful clanului său: „căci aceasta nu va fi în numele meu. Va fi în numele vostru și voi veți deveni faimoși printre triburi când se va spune că vă oferiți proprietatea pentru un *potlach*” (F. Boas, *Ethnology of the Kwakiutl. 35th annual report of the Bureau of American Ethnology to the Secretary of the Smithsonian Institution*, Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1921: 1341-1342, *apud* W. Johnson, K. Timothy & A. Earle, 2000, p. 213).

Paradoxul darului

Prin însușirile sale, darul are două trăsături antagonice: *caracterul voluntar*, fiind aparent un act liber și *gratuity*, și *caracterul obligatoriu* care îl definește ca pe un act constrâns și interesat. Dar cum obligă actul dăruirii? Care sunt mecanismele prin care se creează obligativitatea?

În studiul său, Mauss identifică trei tipuri de obligații ce se impun în actul dăruirii:

✓ *a oferi* este acțiunea esențială a *potlach*-ului. Un individ are datoria morală de a oferi un *potlach* deoarece, astfel, el dovedește că „este favorizat de spirite și avere” (M. Mauss, 1993, p. 102). Dreptul de a purta un blazon, de a avea un totem, prestigiul și autoritatea sunt conferite doar dacă este câștigată bunăvoința spiritelor. Pentru a dovedi că stăpânește spiritele și că are bogăție, un șef trebuie să-și împartă avutul cu ceilalți (M. Mauss, 1993, pp. 106 - 107).

Obligația de a oferi apare în orice situație mai deosebită: în urma unei vânători sau în urma culesului etc. Invitația la un *potlach* se face în mod obligatoriu pentru toți membrii unui clan sau unui trib, cu excepția celor care nu au oferit niciodată un *potlach*, sau aceluia care au refuzat invitația, iar uitarea, excluderea de la un *potlach* are consecințe nefaste (M. Mauss, 1993, pp. 108 - 111). Cei care nu oferă

un *potlach* sunt numiți *fețe putrede*, iar în concepția indiană, a-ți pierde fața echivalează cu a-ți pierde sufletul (M. Mauss, 1993, pp. 100 - 107).

✓ *a primi darul.* Obligația de a primi este la fel de restrictivă ca cea de a oferi, deoarece refuzul unui dar este inadmisibil. „Căci un clan, o familie, o adunare [...] nu sunt libere să nu ceară ospetie, să nu primească daruri...” (M. Mauss, 1993, p. 54). A primi un dar înseamnă a accepta o provocare. Cel care refuză demonstrează teama de această provocare, teama de a înapoia darul, teama de a-și pierde poziția socială, dar prin refuz, el își pierde inevitabil poziția, renumele, chiar înainte de confruntare. Refuzul unui dar poate aduce cu sine ruperea relațiilor de cooperare sau chiar un război. Acceptarea darului înseamnă acceptarea unei provocări bazată pe certitudinea că vei putea înapoia darul primit (M. Mauss, 1993, p. 112).

✓ *a înapoia darul* constituie „adevăratul *potlach*” (M. Mauss, 1993, p. 114). Obligația de a da înapoi cu demnitate este imperativă: „își pierde fața pentru totdeauna cel care nu înapoiază” (M. Mauss, 1993, p. 114). Condiția unui adevărat *potlach* este înapoierea și nu distrugerea, căci în acest caz, *potlach*-ul ar fi destinat zeilor și nu celui care ți-a oferit daruri. Individul ce nu a putut înapoia împrumutul sau *potlach*-ul își pierde rangul sau chiar libertatea - la unele triburi, pedeapsa pentru nerespectarea obligației de a înapoia fiind sclavia pe motiv de datorie (M. Mauss, 1993, p. 114). Întoarcerea darului trebuie făcută în cadrul unui termen stabilit în prealabil și, întotdeauna, cu dobândă. Chiar dacă darul primit este un dar ce nu-și găsește echivalent, încercarea de a-l returna rămâne obligatorie (M. Mauss, 1993, p. 114).

Mauss explică obligativitatea înapoierii darurilor prin credința *maori* în două forțe magice și spirituale: *mana* și *hau*. Între proprietar și lucrurile sale există o legătură spirituală ce se bazează pe principiul că nici un lucru nu este neînsuflețit. Fiecare obiect deține o putere spirituală numită *hau*. Acest spirit se atașează de proprietarul unui lucru până ce noul beneficiar înapoiază ceva din proprietățile lui (M. Mauss, 1993, p. 51).

Darul neîntors are efect malefic asupra celui ce l-a primit. Dacă darul nu este returnat, obiectul donat aparține încă donatorului care, prin spiritul *hau*, are putere asupra beneficiarului sau asupra hoțului (putere ce poartă numele de *mana*). Din acest motiv, nereturnarea unui obiect are consecințe nefaste și distructive asupra celui care nu și-a îndeplinit obligația, aceste pedepse fiind efectul magic și religios ce provine din *mana* (M. Mauss, 1993, p. 114).

Această credință atrage după sine ideea că prin schimbul de daruri se creează o legătură de suflet (M. Mauss, 1993, p. 69). A oferi un bun înseamnă să oferi ceva din tine însuși; de aceea, obligația de a înapoia celorlalți înseamnă returnarea a ceva ce face parte din ființa lor. În această ordine de idei, Mauss afirmă că schimbul este un simbol social al relațiilor interumane, iar *darul* – o formă a schimbului simbolic (N. Gavriluță, 1998, p. 117).

Pentru a se desfășura în bune condiții, *potlach*-ul presupune câteva elemente esențiale:

✓ **Creditul.** Orice *potlach* implică noțiunea de credit. În societățile arhaice studiate, bunurile și valorile circulă cu certitudinea că vor fi înapoiate, această siguranță fiind oferită de credința în spiritul lucrurilor. Împrumutând, un indian promite că va înapoia la timp bunurile împrumutate (M. Mauss, 1993, p. 98).

Bunurile sunt înapoiate întotdeauna cu dobândă și pentru că moneda – ca mijloc de evaluare a bunurilor nu există, aceasta este înlocuită cu un anumit număr de pături (M. Mauss, 1993, p. 97).

Înapoierea bunurilor se face întotdeauna în public, în cadrul unui *potlach*. Prezența întregii comunități este singura modalitate prin care cel ce a înapoiat lucrurile poate dovedi acest lucru, întrucât nu există alte sisteme de înregistrare a bunurilor (M. Mauss, 1993, p. 97).

Prin *potlach*, un locuitor al Polineziei sau Melaneziei își poate plăti datoriile făcute de-a lungul timpului sau își poate plasa bunurile astfel încât el, și urmașii lui, să fie asigurați în situații de criză. Prin oferirea unui *potlach*, cei invitați la ospăț primesc bunuri „ca și cum ar fi împrumutate” (M. Mauss, 1993, p. 97), dar după un anumit timp, aceștia trebuie să returneze bunurile cu dobândă, celui ce a oferit *potlach*-ul sau urmașilor acestuia.

✓ **Termenul.** Orice dar oferit implică un termen până la care acesta se poate returna. Există și daruri care se pot înapoia pe loc, dar cele mai multe presupun un timp necesar realizării contraprestației. Noțiunea de *termen* este folosită în orice situație când are loc un schimb între indivizi: când este vorba de înapoierea unor vizite, când contractezi o căsătorie, o alianță, când trebuie răsplătite niște servicii etc. (M. Mauss, 1993, p. 98).

✓ **Onoarea.** În credința polinezienilor, *mana* unei persoane simbolizează atât forța magică a acelei ființe cât și onoarea ei. Punctualitatea returnării darurilor, numărul și amploarea darurilor înapoiate contribuie la creșterea prestigiului personal al individului sau celui social al comunității (M. Mauss, 1993, p. 99). *Potlach*-ul, prin practica sa presupune o anumită noblețe, generozitate și o etichetă ce

trebuie respectată. În cazul în care acest spirit este încălcat, urmărindu-se un câștig imediat, cel ce a nesocotit buna orânduială „devine obiectul unui profund dispreț” (M. Mauss, 1993, p. 102).

Kula – o altă formă arhaică a darului

Este un tip de *potlach* practicat la scară largă în insulele Trobriand, cu prilejul căruia are loc un mare târg intertribal (M. Mauss, 1993, p. 71). Termenul *kula* înseamnă *cerc* și semnifică mișcarea uniformă ce cuprinde în timp și spațiu totul: expediții maritime, lucruri prețioase, alimente și sărbători, ritualuri, bărbați și femei. Acest ritual este rezervat șefilor, excepție de la această regulă făcând doar triburile din insula Dobu. *Kula* se practică într-o manieră nobilă, fiind „în aparență un act complet dezinteresat și modest” (M. Mauss, 1993, p. 72). Se deosebește de simplul schimb economic de mărfuri utile ce poartă numele de *gimwali* și căruia îi este caracteristică tocmeala. În *kula*, tocmeala e un procedeu nedemn (M. Mauss, 1993, p. 72).

Kula, ca și *potlach*-ul, constă în *a da*, *a primi* și *a înapoia*. De la *kula* trebuie să pleci fără să mai ai nimic de schimbat sau de oferit. Actul donației (de oferire a darurilor) are un caracter solemn și ceremonios, gestul fiind însoțit de muzică și dans. Cel care primește arată dispreț pentru darul primit, iar cel care oferă afișează o modestie exagerată, cerându-și scuze pentru că a „oferit niște resturi” (M. Mauss, 1993, p. 73).

Obiectele esențiale în acest ceremonial sunt *mwali* (brățări frumoase, confecționate dintr-o cochilie) și *soulava* (coliere din sifed roșu de spondylus). Aceste obiecte joacă rolul unor monezi, dar și de talismane (M. Mauss, 1993, pp. 73 - 75). Ele sunt obiecte de schimb, dar și de prestigiu; ele constituie „izvorul bunăstării trobriandezilor” (M. Mauss, 1993, p. 76). Un astfel de obiect are o personalitate, o istorie, o poveste, un nume. Colierele și brățările în cauză au un caracter sacru, deoarece pot transmite virtuți prin simpla atingere. Puse pe frunte, pe piept sau pe abdomen, ele reprezintă confortul suprem (M. Mauss, 1993, p. 77). Brățările și colierele se împrumută după anumite reguli: ele respectă o mișcare circulară strictă; brățările *mwali* se transmit de la vest spre est, iar *soulava* călătoresc de la est spre vest. Ele nu pot fi împrumutate decât anumitor parteneri și doar cu un anume subînțeles (M. Mauss, 1993, p. 76). Alegerea partenerului de *kula* se face tot în cadrul unei competiții în care viitorii parteneri trebuie seduși prin mulțimea și bogăția darurilor și, în același timp, ținându-se cont de

rangul fiecăruia. Brățările și colierele sunt păstrate de la un *kula* la altul, întreaga comunitate mândrindu-se cu aceste obiecte ce sunt obținute de șef (M. Mauss, 1993, p. 84).

Incantațiile care se fac în timpul ritualului pentru asociați și contractanți amintesc tot ceea ce *kula* interzice: toate motivele de ură, de război, furia trebuie lăsate la o parte, pentru a începe *kula* ca între prieteni (M. Mauss, 1993, pp. 79-80). Exprimarea simbolică cea mai relevantă pentru acest ritual este căsătoria brățărilor *mwali* - simboluri feminine, cu colierele *soulava* - simboluri masculine (M. Mauss, 1993, p. 80).

Darul pentru zei

În societățile arhaice studiate, *potlach*-ul nu are efect numai asupra oamenilor ci și asupra zeilor, asupra sufletelor morților și chiar asupra naturii. Darurile aduse ca sacrificiu au drept scop câștigarea bunăvoinței zeilor, a spiritelor, a sufletelor morților și a forțelor naturii. Aceste spirite sunt adevărații proprietari ai lucrurilor și bunurilor din lume. Din acest motiv este foarte util să schimbi daruri cu ei și foarte periculos să nu schimbi (M. Mauss, 1993, pp. 60-61).

În cadrul *potlach*-urilor sacrificiale, practica cea mai răspândită este distrugerea bunurilor, dar nu pentru a dovedi bogăție, ci pentru ideea de sacrificiu. Sclavi, bunuri materiale importante, bogății, case, toate se sacrifică zeilor (M. Mauss, 1993, p. 61).

În orice act pe care-l întreprind aceste populații trebuie cumpărat dreptul de a realiza acel act printr-un *potlach*. Darurile au scopul de a îmbuna spiritele. În timpul oferirii unui *potlach* pentru zei, se fac daruri atât oamenilor cât și zeităților, astfel încât să se asigure pacea și cu unii și cu ceilalți, să fie îndepărtate spiritele rele sau influențele nefaste ce pot acționa asupra oamenilor (M. Mauss, 1993, pp. 61-62). Avem de-a face astfel cu un *sacrificiu* – *contract*, deoarece în acest caz predomină ideea că zeii oferă daruri în schimbul darurilor făcute de oameni (M. Mauss, 1993, p. 60).

O altă formă a darului sacrificial menționată de Marcel Mauss este *pomana*. Această modalitate de sacrificiu presupune oferirea de daruri oamenilor, care, în acest caz, ca și în cazul precedent, îi reprezintă pe zei și sufletele morților. Este consemnată atât în spațiul insulelor Pacificului cât și în spațiile europene și asiatice, de influență mahomedană, iudaică sau creștină.

Pomana este fructul unei noțiuni morale a darului și a bogăției, iar pe de altă parte a unei noțiuni de sacrificiu pentru celălalt. În

practica oferirii darurilor de pomană, generozitatea este obligatorie, deoarece surplusul de bogăție și fericire este răzbunat de zei (M. Mauss, 1993, p. 64).

Bibliografie

- Gavriluță, Nicu, *Mentalități și ritualuri magico-religioase. Studii și eseuri de sociologie a sacrului*, cuvânt înainte de Ștefan Afloroaei, Polirom, Iași, 1998.
- Johnson, W., A. Earle și K. Timothy, *The evolution of human societies: from foraging group to agrarian state*, second edition, Stanford University Press, Stanford, California, 2000.
- Lallement, Michel, *Istoria ideilor sociologice, Volumul I, De la origini până la Weber*, traducere din limba franceză de Marius Conceatu, Editura ANTET, Oradea, 1997.
- Le Goff, Jacques, *Banii și viața: economie și religie în Evul Mediu*, traducere din limba franceză de Ecaterina Stănescu, Editura Erasmus, București, 1993.
- Mauss, Marcel, *Eseu despre dar*, traducere în limba română de Silvia Lupescu, studiu introductiv de Michel Bass, tradus în limba română de Dumitru Scorțanu, Institutul European, Iași, 1993.
- Voicu, Bogdan, *Darul: funcții, structură, comportamente*, în *Revista de Cercetări Sociale* nr. 2/1997, pp. 110–132.
- Zamfir, Cătălin și Lazăr Vlăsceanu, (coord.), *Dicționar de sociologie*, Editura Babel, București, 1993.

Site-ografie

<http://agso.uni-graz.at>, 10.01.2012.